

dr hab. Anna Ledwina, prof. UO
Uniwersytet Opolski
Instytut Nauk o Literaturze

Recenzja pracy doktorskiej pt. „Alienacja społeczna w dobie globalizacji na przykładzie twórczości Alda Novego” mgr Dominiki Kobylskiej. Praca napisana pod kierunkiem dr. hab. Tomasza Kaczmarka Prof. UŁ, Szkoła Doktorska Nauk Humanistycznych Uniwersytetu Łódzkiego

Przedłożona mi do oceny rozprawa doktorska autorstwa mgr Dominiki Kobylskiej stanowi próbę ukazania szeroko pojętej alienacji społecznej w twórczości prozatorskiej Alda Novego i związanego z nią wyobcowania jednostki w zglobalizowanym świecie, które stanowi swoisty lejtmotyw (obecny na przestrzeni trzydziestu lat) jego działalności pisarskiej. Tak postawiony problem badawczy skłonił Doktorantkę do poszukiwania odpowiedzi na pytanie, czy w optyce Novego, sprzeciwiającego się wobec aktualnej kultury, remedium na kondycję konsumpcyjnego społeczeństwa – co dobitnie ilustrują jego utwory – mogą stanowić uniwersalne wartości odnoszące się do życia duchowego.

Rozprawa, licząca 211 stron, składa się ze wstępu, pięciu rozdziałów, konkluzji oraz bibliografii. Układ treści w poszczególnych rozdziałach i podrozdziałach uważam za prawidłowy, logiczny, wewnętrznie spójny i w pełni wyczerpujący badaną problematykę, która wpisuje się w najnowsze badania humanistyczne w ujęciu interdyscyplinarnym. Pierwszy rozdział dotyczy konceptu alienacji, który okazał się kluczowym instrumentarium w analizie wybranych tekstów Novego. Drugi poświęcony jest recepcji dzieł włoskiego pisarza w Polsce i na świecie, trzy ostatnie natomiast stanowią analizę wybranych utworów, co odzwierciedla podział pracy na kolejne etapy jego twórczości: fazę pulp czy „Kanibali” z lat 90., opisującą (bez głębszej refleksji autorskiej) świat obrazów; następnie epokę nowej estetyki charakteryzującej się bardziej złożoną, realistyczną narracją i poruszeniem nowej tematyki oraz okres odnoszący się do utworów, w których Nove (pozostając pod wpływem filozofii Wschodu) eksponuje motywy transcendentne. Podział ten jest podyktowany wyborem literatury podmiotowej, którą stanowią teksty opublikowane między 1996 a 2018 rokiem. Taka periodyzacja pozwoliła Doktorantce dowieść ewolucji twórczości Novego, od „cattivisty” do „buonisty”, co wydaje się bardzo dobrym posunięciem, zważywszy na logiczność i klarowność wywodu.

We wstępie mgr Kobylska jasno precyzuje cel rozprawy, tzn. fenomen alienacji, owego rozdarcia między jednostką a wspólnotą w prozie autora *La vita oscena*, dowodząc, iż jego twórczość oraz forma (fragmentaryczna) narracji podkreśla aktualność wizji pisarza, co więcej, nasilenie tego zjawiska, wskutek merkantylizacji i konsumpcjonizmu w postmodernistycznym świecie. Doktorantka wprowadza czytelnika w problematykę badawczą, określa korpus dysertacji oraz omawia kompozycję rozprawy i przyjętą metodologię.

W pierwszym rozdziale doktorantka przedstawia w zarysie rozumienie pojęcia alienacji, biorąc pod uwagę głównych teoretyków, którymi inspirował się włoski pisarz – Jeana-Jeacques’a Rousseau, Georga Wilhelma Friedricha Hegla, Karola Marksa oraz egzystencjalistów Martina Heideggera, Paula Tillicha i Jeana-Paula Sartre’a. Główną badaczką, na której współczesnych tekstach bazuje mgr Kobylska jest Rahel Jaeggi. Ta ostatnia bowiem proponuje nowoczesną, subiektywną definicję terminu alienacji, która determinuje wolność lub odizolowanie jednostki i jej relacje ze sobą oraz innymi. Owa alienacja miałaby zdaniem Badaczki wynikać z systemu kapitalistycznego, który ogranicza ludzką autonomię i skoncentrowania się na materialnych potrzebach, co przyczynia się do rozpadu więzi międzyludzkich. W tym kontekście niezwykle inspirujące okazuje się przytoczenie opinii Jeana Baudrillarda, który w nowym kapitalizmie upatruje zagrożenia dla autentycznego życia jednostki, traktując społeczeństwo konsumpcyjne (jego „mity i struktury”) jako masę. Opinie francuskiego socjologa dotyczące „byt[u] immanentn[ego] wobec znaków, którymi rozporządza” (s. 17) uzupełniają konstatacje polskiego uczonego Zygmunta Baumana na temat płynnej nowoczesności.

Owe rozważania pozwoliły Doktorantce na refleksję o początkach alienacyjnego dyskursu, obecnego w filozofii Rousseau (deformacja człowieka przez społeczeństwo) i Hegla (koncept wolności jako kompleks instytucji społecznych), oraz współczesnych przejawach alienacji, do których – według koncepcji Jaeggi – zaliczyć można: poczucie braku autonomii w kontekście własnych czynów, nieutożsamianie się ze swoimi rolami społecznymi, uczucie rozdarcia między własnymi odczuciami a postępowaniem czy też obojętność oraz wrażenie utraty kontroli nad własnym życiem (s. 30).

W kolejnej części pracy Autorka wskazuje także na wyjątkowe miejsce Alda Novego w literaturze włoskiej oraz przedstawia stan badań dotyczący jego dzieł w Polsce oraz we Włoszech. Warte przywołania w tym miejscu są opinie znawczyń literatury włoskiej Barbary Kornackiej oraz Hanny Serkowskiej, które interpretują jego pisarstwo „o wysokim stopniu samoświadomości, auto-referencyjne i intertekstualne” (s. 38), jako (postmodernistyczny) bunt wobec skomercjalizowanego świata, pozwalający na przedstawienie współczesności w sposób

karykaturalny (s. 34). Z włoskich krytyków, którzy zajmowali się recepcją twórczości Novego i najbardziej przyczynili się do poszerzenia studiów na jego temat, na szczególną uwagę zasługują konstatacje takich egzegetów jak: Marino Sinibaldi, Fulvio Pezzarossa, Filippo La Porta.

Trzeci rozdział dysertacji poddaje wnikliwej analizie teksty z lat 90., tj. pierwszej fазie twórczości Novego, w której pisarz przedstawia, pełne zła i konfliktów, relacje rodzinne (*Il Sol dell'Avvenir*), w prowokacyjny wręcz sposób obnażając społeczne patologie. Jego protagoniści, „Młodzi Kanibale” są bierni i nie podejmują żadnego działania, by zmienić swój los. Postaci debiutanckiej powieści *Woobindy* uosabiają stan wyalienowania poprzez swoją jednowymiarowość, automatyzm zachowań, niedojrzałość emocjonalną. Ten specyficzny zabieg Novego – konstrukcja bohaterów ograniczająca się do powierzchownych informacji, bez rysu psychologicznego, niezdolnych do refleksji i przejęcia kontroli nad własnym życiem, wyraża kryzys jednostki, której – odczytywany według Baudrillarda – habitus stanowi uzależnienie od wirtualnej, sztucznej rzeczywistości (telewizji), co ilustrują utrzymane w bardzo podobnej estetyce *Vermicino*, *Ruanda*, *Il mondo dell'amore*.

W tym miejscu zasadne byłoby wyeksponowanie polisemicznego i dialektycznego charakteru inności w ujęciu Paula Ricœur'a, która ujawnia się w rozmaitych fenomenach pasywności. Pozwoliłoby to bardziej wydobyć inercję oraz obojętność postaci Novego, których postawa odzwierciedla ideę masowości tworzonej przez skomercjalizowane społeczeństwo oraz ukazuje instrumentalizację człowieka opanowanego przez reklamę (*Bagnoschiuma*) i jego ubogość duchową, nieautentyczność. Taki stan rzeczy wynikałby nie tylko ze zdominowania jednostki przez dobra materialne i media (*Protagonisti*), ale również byłby odpowiedzią na lansowane przez masowe media ideologie czy mody, czego emblematycznym przykładem jest traktowanie miłości jako towaru w zglobalizowanym świecie ukazane w *Puerto Plata market*. Ten okres twórczości Novego, w którym obecne są motywy autobiograficzne i odniesienia zarówno do przeszłości, jak i terażniejszości, wyróżnia ponadto regresywność w języku (pod wpływem inspiracji przedstawicieli „Gruppo '63”). Język odzwierciedla niski rejestr, charakteryzujący się obecnością błędów gramatycznych i interpunkcyjnych, słów potocznych i wulgaryzmów. Rzeczywistość – doświadczana jako obca, zdeformowana – jawi się przed czytelnikiem niczym koszmar, gdyż kreowana jest przez przemożny wpływ symboli późnego kapitalizmu, który oddziałuje na kształtowanie się charakteru i wyobrażeń jednostki. Ta ostatnia przywiązuje nadmierną wagę do znaków towarowych, co przywołuje na myśl baudrillardowski symulakr. U Novego bowiem alienację implikuje brak dystansu do przekazu

medialnego, co interpretować można w aspekcie motywu katabazy i rezygnacji z własnego stylu w obrębie tworzonych treści.

Czwarty rozdział dotyczy utworów wydanych po 2000 roku, plasujących się „między prawdą a fikcją”, symbolizujących „próby odrodzenia się”, jak zauważa mgr Kobylska. Ich bohaterowie zdają się być bardziej świadomi mechanizmów, które rządzą porządkiem społecznym i potrafią wyrazić swoje niezadowolenie z rzeczywistości, zwłaszcza z prekariatu, przedstawionego jako immanentna cecha kapitalizmu. Taki sugestywny obraz alienacji, która osiąga wymiar globalny, kreśli Nove w reportażu *Mi chiamo Roberta, ho 40 anni, guadagno 250 euro al mese...* W *Amore mio infinito* powodem alienacji (także językowej) jest natomiast utrata wiarygodności oraz konformizm względem presji społecznej, co doprowadza człowieka do swoistej obsesji pracy i gromadzenia zasobów finansowych. W narracji autor zastosował perspektywę dziecka postrzegającego otaczający go świat. Lektura tego fragmentu pozostawia jednak pewien niedosyt w przypadku pracy italianistki, dlatego interesujące byłoby pogłębić ten wątek i odwołać się do poetyki „fanciullina”, tj. rzeczy małych, codziennych, pozornie nieistotnych, Giovanniego Pascoliego, *par excellence* obecnej w zbiorze *Tamaryszki*. Według poety, prekursora *crepuscolari* (zmierschowców), niewinne dziecko nie zgłębia istoty zjawisk, ale intuicyjnie zatrzymuje uwagę na skrawkach rzeczywistości, ułamkach obrazów, doceniając drobiazgi. Umie patrzeć i słuchać, jest wrażliwe na kolory i dźwięki, głosy natury, na wszystko, co nowe i piękne. W poezji Pascoliego pobrzmiewa niezmiennie motyw wiecznego tułacza (*We mgle*), samotności i śmierci. W kondycję człowieka wpisane jest bowiem poczucie rezygnacji, przygnębienia, smutku (*Sierota*), nieszczęście, strata i niepewność. Sprawą podstawową jest zagrożenie autonomii indywidualnej wrażliwości, które wybrzmiewa również w całej pełni w tekstach Novego. Pascoli w poezji upatrywał szansę jej uratowania w świecie sterowanych emocji i reakcji klas, narodów, grup społecznych i mas. Poddawaniu się naśladownictwu zbiorowych odruchów przeciwstawiał poszukiwanie punktu oparcia dla emocji prawdziwych i własnych. Przekonany, że w świecie istnieją oazy ładu (rodzina, przyroda), pozwalające odizolować się od chaosu współczesnej cywilizacji, rozumiał minimalizm jako próbę znalezienia sobie miejsca w świecie i w języku, w którym można być jeszcze sobą. *Nota bene*, owo bycie sobą, czyli autentyczność miała fundamentalne znaczenie dla innego włoskiego pisarza, którego warto wymienić w tym kontekście – Luigiego Pirandella. Zgłębiając psychologię współczesnego człowieka, wykrywa on w charakterach strony ukryte, maskowane lub nieuświadomione i ze szczególną pasją obnaża fałsz życia, oparty na fałszu duszy. W optyce dramaturga człowiek zawsze chce być tym, kim nie jest. I podobnie jak u Novego, współczesny świat ukazany jest jak wielki teatr społeczeństwa spektaklu, w którym fundamentalnym

problemem pozostaje stosunek jednostki, często niezaradnej (*inetta*), zawieszona w próżni przymusowego nieistnienia (Mattia Pascal), do innych. U podstaw poetyki Pirandella leży przekonanie o nieprawdziwości życia społecznego i potrzebie symulacji. Przyczyną tej sytuacji jest sprzeczność między Życiem a Formą, która wymaga od człowieka ciągłego udawania, tworzenia pozorów.

W dobie kryzysu tożsamości oraz literatury zdominowanej przez media, Nove – rekompensując niejako jej brak – stosuje autofikcję lub formy hybrydyczne, sięga chętnie po utwory z przeszłości. Te przesłanki dały Doktorantce asumpt do analizy, w ostatnim rozdziale, trzeciej fazy twórczości Novego, najmniej zbadanej dotychczas. Na podstawie dzieł z korpusu (*Tutta la luce del mondo, Il Professore di Viggiù*) mgr Kobylska sugeruje, iż rozwiązaniem dla wyalienowanej jednostki jest „ucieczka w głąb siebie” i poszukiwanie transcendencji, umożliwiającej – poprzez odwołania do religii oraz do refleksji na temat bytu człowieka – nawiązanie relacji ze sobą i ze światem, miłość, akceptację śmierci. Zwrot ku duchowości okazuje się warunkiem *sine qua non*, by zerwać z alienacją. Tylko wybór własnej życiowej drogi pozwala jednostce przełamać społeczne schematy i poczuć się prawdziwie wolną, nawet jeśli ucieczka od materialistycznego świata nie ma szans powodzenia.

Ogólna wizja świata, która wyłania się spod pióra Novego jest pesymistyczna, ponieważ społeczeństwo konsumpcyjne sprzyja wyobcowaniu, a ludzie – podążając bezkrytycznie za przekazem medialnym – nie potrafią uzmysłwić sobie beznadziejności własnej sytuacji ani podjąć radykalnych kroków, by uwolnić się od prostytucji, pornografii, merkantylizacji, przedmiotowego traktowania innych, fetyszyzmu towarowego, konformizmu, uzależnienia od telewizji i reklamy. Kwestie te w omawianej dysertacji przedstawione zostały w sposób kompleksowy, rzetelny i nowatorski. Ukazaniu wyobcowania służą przesada, amplifikacja, intensywność. Z rozważań zawartych w pracy wynika, iż na przestrzeni kilkudziesięciu lat autor pogłębił w swoim pisarstwie temat alienacji społecznej, co widać także w jego stylu, potwierdzającym odczuwanie przez jednostkę egzystencjalnego bólu, który zostaje wyrażony poprzez pewnego rodzaju „ranę językową” (s. 68). Konkluzja jest przypomnieniem zawartości rozdziałów i odnosi się do problemów wcześniej analizowanych.

Strona formalna pracy jest staranna i nie budzi zastrzeżeń. W pracy zostały poprawnie zastosowane przypisy dolne, zawierające często dodatkowe (bardzo obszerne) komentarze, czy (szczegółowe) wyjaśnienia. W całej monografii wszystkie wywody Autorki zostały odpowiednio zilustrowane bardzo licznymi i zawsze starannie dobranymi cytatami, pochodzącymi nie tylko ze szczegółowo analizowanych tekstów, ale również z wielu artykułów i opracowań krytycznych. Z drobnych usterek mogłabym jedynie zwrócić uwagę na brak wcięć

akapitowych rozpoczynających główne rozdziały oraz stosowanie określeń typu „Francuz” czy „Włoch” w odniesieniu do Novego oraz autorów studiów krytycznych.

Bibliografia świadczy bez wątpienia o dużym odczytaniu, znajomości badanej problematyki oraz o bogactwie materiałów źródłowych, umiejętnie wykorzystanych i poprawnie zapisanych w rozprawie doktorskiej. Zawiera teksty w języku włoskim, francuskim i polskim oraz angielskim. Cytowane prace dobrze ilustrują interdyscyplinarny charakter rozprawy: są tutaj opracowania literaturoznawcze, ale i socjologiczne, filozoficzne. Praca jest napisana po polsku, pięknym literackim językiem. Wyróżnia się starannym dyskursem. Dodatkowy atut stanowi jakość tłumaczeń wykonanych przez mgr Kobylską. Czasami przydałby się nieco większy rygor myślowy, aby pozbyć się zbędnych powtórzeń w rozdziałach. Zasygnalizowane wyżej drobne niedociągnięcia nie umniejszają całościowej, bardzo wysokiej, oceny pracy.

Konkludując, pragnę stwierdzić, iż problematyka w wybranych tekstach Alda Novego została zbadana ze znanstwem i zaprezentowana na poziomie analizy literackiej. Autorka dysertacji – swobodnie poruszając się w terminologii literaturoznawstwa – rzetelnie ukazała konkretny, jakże istotny, aspekt jego twórczości oraz jego znaczenie w najnowszej literaturze włoskiej XX wieku, uzupełniając tym samym lukę w tym obszarze badań dotyczącym literatury włoskiej w dyscyplinie uprawianej po polsku. Przedłożone przez mgr Dominikę Kobylską studium dowodzi dogłębnej znajomości przedmiotu, umiejętności wykorzystania rozległej wiedzy, warsztatu naukowego, a także trafnej interpretacji przeprowadzonych badań.

Przedłożona mi do recenzji rozprawa doktorska mgr Dominiki Kobylskiej spełnia ustawowe kryteria określone w art. 13.1 Ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym (Dz.U. 2018 poz. 1668): stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego; udowadnia ogólną wiedzę teoretyczną Doktorantki; potwierdza jej umiejętność prowadzenia badań naukowych.

Podsumowując stwierdzam, że **praca doktorska** mgr Dominiki Kobylskiej pt.: „Alienacja społeczna w dobie globalizacji na przykładzie twórczości Alda Novego” (napisana pod kierunkiem Pana dr. hab. Tomasza Kaczmarka, prof. UŁ) **spełnia wymogi stawiane rozprawom doktorskim w w/w ustawie i na tej podstawie wnioskuję o dopuszczenie mgr Dominiki Kobylskiej do dalszych etapów przewodu doktorskiego.** Ponadto, biorąc pod uwagę wartość naukową rozprawy mgr Dominiki Kobylskiej, która w sposób wieloaspektowy eksploruje nowatorski temat wnioskuję o wyróżnienie rozprawy oraz o jej publikację.

Opole, 09.08.2023 r.

dr hab. Anna Ledwina, prof. UO

Anna Ledwina